

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حدیث تشبیه

علامہ میر حامد حسین

تصحیح و تحقیق: آیت اللہ سید علی میلانی

تلخیص و ترجمہ: مرتضیٰ نادری

انتشارات بنا

سرشناسه	دکتوری، میرحامد حسین ۱۸۳۰ - ۱۸۸۸ م
عنوان قراردادی	عقبات الانوار فی امامة الائمة اطهار - فارسی، برگزیده التحفة الاثنی عشریة، شرح نفعات الازهار فی خلاصة عقبات الانوار، فارسی، برگزیده عنوان و نام پدید آور : حدیث تشبیه علامه میر حامد حسین / تصحیح و تحقیق علی میلانی؛ تلخیص و ترجمه مرتضی نادری.
مشخصات نشر	تهران : نیا، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	۶۴ ص
شابک	۹۵ - ۵ - ۸۳۲۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸
یادداشت	کتاب حاضر تلخیصی از خلاصه عقبات الانوار حدیث تشبیه معروف به نفعات الازهار فی خلاصة عقبات الانوار... است که خود خلاصه‌ای از عقبات الانوار... نوشته حامد حسین الکتوری است که خود ردیه‌ای است بر تحفه الاثنی عشریة عبدالعزیز دهلوی.
موضوع	علی بن ابیطالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق - اثبات خلافت - احادیث
موضوع	دهلوی، عبدالعزیز بن احمد، ۱۱۵۹ - ۲۳۹ ق... التحفة الاثنی عشریة - نقد و تفسیر
موضوع	احادیث خاص (تشبیه)
موضوع	شیعه - دفاعیه‌ها و ردیه‌ها
شناسه افزوده	حسینی میلانی، علی، ۱۳۲۶ - مصحح
شناسه افزوده	دهلوی، عبدالعزیز بن احمد، ۱۱۵۹ - ۲۳۹ ق... التحفة الاثنی عشریة، شرح
شناسه افزوده	نادر، مرتضی، ۱۳۵۳
رده بندی کنگره	۲۳۹۰۳۲۱۷/۵ : ۲۱۲/۵ BP
رده بندی دیویی	۲۹۷/۳۱۷
شماره کتابشناسی ملی	۲۳۵۷۵۱۵

« حدیث تشبیه »

مؤلف : علامه میر حامد حسین هندی

تصحیح و تحقیق : حجت الاسلام والمسلمین سید علی میلانی

تلخیص و ترجمه : مرتضی نادری / چاپ : صفیه / چاپ اول : ۱۳۹۰

شمارگان : ۱۵۰۰ نسخه / قیمت : ۱۰۰۰۰ ریال / کد کتاب : ۱۴۸ / ۲۰۱

ناشر : انتشارات نیا / تهران، خیابان شریعتی، روبروی ملک، خیابان

شبستری، خیابان ادیبی، شماره ۲۶ تلفکس : ۷۷۵۰۶۶۰۲ - ۷۷۵۰۴۶۸۳

شابک : ۹۵ - ۵ - ۸۳۲۳ - ۹۶۴ - ۹۷۸ ISBN : 978 - 964 - 8323 - 95 - 5

فهرست

مقدمه	۵
۱) آشنایی با حدیث تشبیه	۱۵
روایات گوناگون حدیث تشبیه	۱۵
روایت ابوالخمراء	۱۵
۲. روایت ابوسعید خُدری	۱۷
۳. روایت ابن عباس	۱۸
۴. روایت ابوهریره	۱۹
۵. روایت انس بن مالک	۲۱
۶. روایت جابر بن عبدالله انصاری	۲۲
۷. روایت حارث همْدانی	۲۳
نقل حدیث تشبیه به شکل «ارسال مسلم»	۲۵
حدیث تشبیه در شعر شاعران	۲۶
۱. مُقَجَّع بَصْری (م ۳۲۷)	۲۶
۲. سنایی غزنوی (م ۵۲۵)	۲۸
۳. عطار نیشابوری (م ۶۱۸)	۲۸

دانشمندانِ ناقل حدیث تشبیه..... ۲۸

نتیجه..... ۳۲

۲) پیام حدیث تشبیه..... ۳۳

۱. برابری با پیامبران..... ۳۳

ترکیب سخن در حدیث، برابری را می‌رساند..... ۳۳

آنچه از تشبیه به ذهن متبادر می‌شود، برابری است..... ۳۴

آمدن تشبیه در قرآن کریم برای نشان دادن برابری..... ۳۵

۲. برتری از دیگر افراد امت..... ۳۶

اعتراف ابوبکر به دلالت حدیث تشبیه به افضلیت..... ۳۷

برتری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از دیگر پیامبران در قرآن کریم..... ۳۹

اعتراف ابن تیمیّه به افضلیت شبیه ترین فرد به نبی اکرم صلی الله علیه و آله..... ۴۱

۳. عصمت..... ۴۳

تشبیه غیر معصوم به معصوم، جایز نیست..... ۴۳

تحریم تشبیه برخی از احوال غیر نبی به نبی..... ۴۴

نتیجه..... ۴۵

فهرست منابع..... ۴۷

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم
و صلى الله على محمد وآله الطاهرين

الف) افضلیت

دانشمندان مسلمان امامت را به «جانشینی پیامبر ﷺ» در ریاست عامه امور دین و دنیای مسلمین تعریف کرده‌اند. قید «عامه» در این تعریف، برای این است که «قضات» یا «امرای لشکر» از تعریف خارج شوند؛ زیرا هر چند آنان نیز ریاست دارند، ولی ریاستشان عام نیست.^۱

قاضی عَظْمَد الدین ایجی و شریف جُرجانی، دو تن از عالمان بزرگ اهل تسنن، معتقدند که تعریف امامت به «جانشینی رسول در برپای داشتن دین و حفظ کیان آیین، به گونه‌ای که پیروی از او بر همه امت

۱. النکت الاعتقادیة، ص ۳۹؛ شرح المواقف، ج ۵، ص ۳۴۵.

واجب باشد»^۱ از تعریف پیشین بهتر است.

در هر حال، از تعاریف یادشده، این نکات به دست می آید:

۱. همان گونه که پیامبر در تمام امور دین و دنیای امت رئیس بود، امام نیز پس از پیامبر، در تمام امور دین و دنیای امت، رئیس است؛

۲. امام پس از پیامبر، دین خدای را بر پای می دارد و از آیین الهی پاسداری می کند؛

۳. پیروی از امام بر همه افراد امت واجب است؛ چنان که پیروی از پیامبر بر همه افراد امت واجب بود.

در این میان، روشن است که پیامبر در آگاهی از دین و عمل به آن، از تمام افراد امتش برتر است. از سوی دیگر، وجوب پیروی مطلق از پیامبر، نشان می دهد که وی در گفتار و رفتار، معصوم و از هر خطا و اشتباهی، منزّه است. به سخن دیگر، پیامبر از تمام افراد امت «افضل» است. از این رو، جانشین او نیز معصوم و در علم و عمل، از تمام افراد امت «افضل» خواهد بود.

این حکم صریح عقل است و خلاف آن نزد عقل، قبیح و نادرست است. آیا خردپذیر است که با وجود کسی که دانشش به تعالیم و احکام دین و تفسیر آیات قرآن بیش از دیگران و در عمل به دستورهای دین سرآمد افراد امت است، کسی رئیس دین و دنیای مسلمین و عهده دار

اقامه و حفظ دین شود که در علم و عمل، پایین‌تر از اوست؟! آیا خردمندانه است که با وجود «افضل» مردمان از «مفضول» (فروتر) پیروی کنند؟! آیا هیچ عاقلی می‌پذیرد که آدمیان خردمند معصوم را وانهند و غیر معصوم را امام خود گردانند؟! نه! این «تصویری است که عقلش نمی‌کند تصدیق»!

باری، تقدیم (پیش‌انداختن) مفضول بر افضل، نزد عقل قبیح است. از همین رو و در عمل به این اصل عقلی، شیعیان معتقدند که «افضلیت» یکی از شروط امامت است و امام باید «افضل» افراد امت باشد و افضل افراد امت «امام» است.^۱ در این میان، شماری از سنّیان در لزوم «افضلیت» امام، با شیعیان همداستان‌اند^۲ و شگفتا از اینکه بعضی از آنان چنین نمی‌اندیشند!^۳

قرآن کریم نیز تقدیم مفضول بر افضل را بر نمی‌تابد و می‌گوید: «أَفَعَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَضِلَّ؟»^۴ قرآن نه تنها تقدیم مفضول بر افضل را روا نمی‌دارد، بلکه تساوی میان این دو را نیز نادرست بر می‌شمارد. نزد قرآن، مسلمانان و مجرمان^۵، مؤمنان صالح و مفسدان،

۱. ر.ک: تلخیص المحضّل، ص ۴۳۱؛ کشف المراد، ص ۴۹۵؛ نهج الایمان، ص ۶۱-۶۴؛ نهج الحق، ص ۱۶۸؛ المسلك فی اصول الدین، ص ۲۰۵؛ شرح باب حادی عشر، ص ۱۰۲ و ۸۵-۸۶.

۲. نفحات الازهار، ج ۸، ص ۳۶۱-۳۶۴.

۳. شرح المواقف، ج ۵، ص ۳۷۲-۳۷۳.

۴. آیا کسی که به سوی حق راه می‌نماید به پیروی سزاوارتر است یا آن که خود راه به جایی نمی‌برد، مگر اینکه راهبری‌اش کنند؟ (یونس / ۱۰) (۳۵)

۵. القلم (۶۸) / ۳۵.

تقوایندگان و گناهکاران^۱، دانایان و نادانان^۲، و مؤمن و فاسق^۳، هرگز یکسان نیستند.^۴

ب) حدیث تشبیه

کتاب حدیث و تفسیر و تاریخ نشان می‌دهند که رسول خدا ﷺ در جایهای گوناگون و در زمانهای مختلف، در حضور مسلمانان، از فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام سخن گفته است. یکی از سخنان پیامبر ﷺ در این باره، حدیث «تشبیه» است؛ حدیثی که در کتابهای اهل سنت، از جابر بن عبدالله انصاری، عبدالله بن عباس، ابوسعید خدری، انس بن مالک و ابوهریره - که همگی از اصحاب پیامبرند - و ابوالحمرء خادم رسول خدا ﷺ و حارث همدانی، پرچمدار علی علیه السلام روایت شده است.

بر اساس این حدیث، شماری از صفات کمال که در پیامبران الهی پراکنده شده، در حضرت علی علیه السلام یکجا فراهم آمده است: علم و وقار آدم، فهم و حکمت و تقوای نوح، خلق نکو و حلم ابراهیم، هیبت موسی، زهد و عبادت عیسی، و کمال و جمال محمد ﷺ. اینک نمونه‌ای از روایات متعدد حدیث تشبیه:

۱. ص (۳۸) / ۲۸.

۲. الزمر (۳۹) / ۹.

۳. السجدة (۳۲) / ۱۸.

۴. نیز ر.ک: الملک (۶۷) / ۲۲؛ آل عمران (۳) / ۱۶۲؛ الرعد (۱۳) / ۱۹.

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى آدَمَ فِي عِلْمِهِ وَ إِلَى نُوحٍ فِي فَهْمِهِ وَ إِلَى يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا فِي زُكْرَتِهِ وَ إِلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ فِي بَطْشِهِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ.^۱

هر که می‌خواهد دانش آدم و فهم نوح و دنیاپرهیزی یحیی بن زکریا و صلابت موسی بن عمران را ببیند، علی بن ابی‌طالب را بنگرد.

حدیث تشبیه در کتب حدیث شیعه نیز روایت شده است. راویان این حدیث در گتاهای شیعه، این کسان‌اند: امام حسین علیه السلام^۲، ابوذر^۳ و ابن عباس^۴. برای نمونه، در روایت امام حسین علیه السلام از این حدیث آمده است:

جماعتی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله گرد ایشان را گرفته بودند که علی علیه السلام به سوی ایشان آمد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام نگریست و فرمود:

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يُوسُفَ فِي جَمَالِهِ وَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ فِي سَخَائِهِ وَ إِلَى سُلَيْمَانَ فِي بَهْجَتِهِ وَ إِلَى دَاوُودَ فِي قُوَّتِهِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هَذَا

۱. خلاصه عقیقات - حدیث تشبیه، ص ۱۵۵، به نقل از: مناقب خوارزمی، ص ۴۰.

۲. امالی صدوق، ص ۶۵۹.

۳. الروضة فی فضائل امیرالمؤمنین، ص ۳۴ و ۹۸.

۴. کمال الدین، ج ۱، ص ۲۵؛ امالی شیخ مفید، ص ۱۲؛ امالی شیخ طوسی، ص ۴۱۶.

هر که می‌خواهد جمال یوسف و بخشندگی ابراهیم و شادابی سلیمان و توانمندی داوود را ببیند، به این مرد بنگرد.^۱

ابوذّر غفاری نیز از راویان حدیث تشبیه است. وی می‌گوید:

نزد رسول خدا ﷺ بودم که به ناگاه، برخاست و از سر سپاس خدا، به رکوع رفت و سجده کرد. سپس به من فرمود:

ای جذب، هر که می‌خواهد دانش آدم، فهم نوح، خدادوستی ناب ابراهیم، مناجات موسی، دنیاپرهیزی عیسی و شکیبایی ایوب در آزمون الهی را ببیند، به مردی بنگرد که پیش می‌آید؛ همو که چون خورشید و ماه و سقاره درخشان است؛ همو که دلیرترین و بخشنده‌ترین مردمان است. خدا دشمنش را نفرین کند.

پس مردم روی گردانند تا ببینند که آن مرد کیست. آن مرد علی بن ابی طالب علیه السلام بود.^۲

کتاب حاضر

حدیث تشبیه به برتری امیر مؤمنان علیه السلام از سایر مردمان، بلکه به برتری وی از همه پیامبران، جز پیامبر اکرم ﷺ دلالت می‌کند و چون علی علیه السلام برترین فرد امت پس از رسول خداست، تنها اوست که شایسته «خلافت عام» و «امامت» است. و بنا بر قاعده عقلی قبح پیشی گرفتن کمتر بر مهتر

۱. امالی صدوق، ص ۶۵۹.

۲. الروضة فی فضائل امیرالمؤمنین، ص ۹۸ - ۹۹.

(مفضول بر افضل)، پیشی گرفتن دیگری بر او در خلافت، درست نیست. چنان‌که در ادامه خواهد آمد، حدیث تشبیه از سوی بیش از چهل تن از دانشمندان اهل تسنن، از صحابه‌ای که نامشان گذشت، نقل شده است. این همه، مولوی عبدالعزیز دهلوی (م ۱۲۳۹)^۱ گفته است که حدیث تشبیه از احادیث اهل سنت نیست و در کتابهای آنان، اثری از آن یافت نمی‌شود. در نظر دهلوی، این حدیث حاکی از تشبیهی صرف است؛ مانند تشبیه خاک صحن پادشاهان به مشک و سنگریزه‌هایش به مروارید و یاقوت؛ بدین سبب، این حدیث نزد وی، به فضیلت امیرالمؤمنین (علیه السلام) دلالت نمی‌کند. دهلوی البته، دلالت فضیلت به امامت را نیز نپذیرفته است. او همه این سخنها را در باب هفتم کتاب تحفه اثنا عشریه نوشته است؛ کتابی در رد عقاید شیعه و مشکل از دوازده باب.^۲

پس از تألیف کتاب تحفه از سوی دهلوی، دانشمندان شیعه پاسخهای بسیاری بر آن نوشتند. از میان این پاسخها، یکی کتاب حقیقات الأنوار فی إمامة الأئمة الأطهار اثر میرحامد حسین (م ۱۳۰۶) است. میرحامد در عقباتش، تنها به بررسی و نقد باب هفتم تحفه دهلوی، یعنی باب امامت، پرداخت و در هزاران صفحه، آنچه را دهلوی در دهها صفحه نوشته بوده به شیوه علمی و پژوهشی و به شکل کامل و جامع، پاسخ گفت. برای نمونه، آنچه دهلوی پیرامون حدیث تشبیه بر زبان رانده، کمتر از ده صفحه، ولی پاسخ

۱. «م» یعنی متوفی و تاریخها، همه، به هجری قمری است.

۲. اغلب مطالب کتاب دهلوی برگرفته از کتاب «الصواعق» اثر مرلوی نصرالله کابلی است.

(ر.ک: مقدمه مرحوم میرحامد حسین در مجلد حدیث تشبیه عقبات)

میر حامد حسین به سخنان او بیش از چهارصد صفحه است.

میر حامد حسین کتاب عِبَقَات را در دو بخش سامان داده است. وی در نخستین بخش، به دلالت برخی از آیات قرآن به امامت امیر مؤمنان علیه السلام پرداخته و در دومین بخش، احادیث امامت را از حیث سند و دلالت، کاوش کرده است. تحقیقات میر حامد حسین در احادیث امامت و نکات ظریف و دقیقی که او از این احادیث استخراج کرده، نمونه ارزشمندی است از پژوهشهای عالمان شیعی در معنای حدیث.

دانشمند معاصر، سید علی حسینی میلانی، عِبَقَاتِ میر حامد را تلخیص کرد و بخشهای فارسی اش را به عربی برگرداند و آن را کَفَحَاتِ الْأَزْهَارِ فِي خِلَاصَةِ عِبَقَاتِ الْأَنْوَارِ نامید. مجلد حدیث تشبیه کتاب نفحات، بیشتر به دست راقم این سطور ترجمه و از سوی انتشارات نبأ چاپ و منتشر شد. آنچه اکنون به خوانندگان گرامی تقدیم می شود، چکیده ای است از تحقیقات ارزشمند علامه میر حامد حسین در مجلد حدیث تشبیه عِبَقَات. خوانندگان این کتاب در خواهند یافت که:

۱. حدیث تشبیه از احادیث اهل سنت است و از قرن سوم تا سیزدهم هجری، بیش از چهل تن از عالمان اهل تسنن، این حدیث را نقل کرده اند.
۲. بنا بر قواعد ادبی و به دلالت خرد فطری، حدیث تشبیه نشان دهنده افضلیت امیرالمؤمنین علیه السلام از سایر افراد امت پیامبر صلی الله علیه و آله است. قرآن کریم و اقوال دانشمندان اهل سنت، این برداشت را تصدیق و تأیید می کنند.

در پایان، ناشر محترم را به خاطر رهنمودهای سودمندش، سپاس

مقدمه / ۱۳

می‌گویم و از استاد عبدالحسین طالعی به خاطر راهنمایی‌های بی‌دریغش،
تشکر می‌کنم. بهترین هدیه‌ای که خوانندگان این کتاب به صاحب این قلم
توانند داد، انتقادات دقیق و پیشنهادهای سودمند و سازنده است.

مرتضی نادری

۲۱ تیر ۱۳۹۰ خورشیدی

www.ketab.ir